אישים באגרות הראי"ה

מר פרנק, ראש פקידות יק"א בארץ ישראל

ראש פקידות יק"א (ואחר כך פיק"א) בארץ ישראל, בא כוחו של הברון רוטשילד · שנות חייו אינן ידועות לנו

10 אגרות

דברי הרב קוק ודברי הרב שלמה אבינר, ונוסח האגרות המלא

igrot.shlomo-aviner.net

בקצרה

מר פרנק עמד בראש פקידות יק"א בארץ ישראל, שניהלה את מושבות הברון רוטשילד, ומשנת תרס"ח (1908) ועד שנת תרפ"ה (1925) לפחות הוא נזכר באגרות. באגרות האחרונות הוא נקרא "ראש פקידי יק"א בא"י וסוריא". פרטים ביוגרפיים עליו לא מצאנו במקורות שבדקנו, ומה שידוע עליו כאן הוא מן האגרות. אין לבלבל בינו לבין ד"ר פרנק, נשיא לשכת "המזרחי" בפרנקפורט, שגם אליו כתב הרב קוק.

הרב קוק על מר פרנק

לקראת שמיטת תר"ע (ראו בפרשת שמיטת תר"ע והיתר המכירה) הרב קוק פונה אל מר פרנק ושואל אם בייפוי הכוח שבידו יש די כדי לחתום על שטר המכירה, או שצריך הרשאה מיוחדת מהברון (כרך א', אגרת קנה). בסופו של דבר חתם מר פרנק על ההרשאה, וגם הברון עצמו חתם (כרך א', אגרת ר).

בשנת השמיטה עצמה הגיעה אל הרב קוק ידיעה שהפקידות כופה על האיכרים ביסוד המעלה ובמשמר הירדן לעבוד את האדמה. הרב קוק כותב למר פרנק שההיתר "הוא היתר של דחק", ומי שאינו עובד את האדמה בשביעית משובח (כרך א', אגרת רלו). למחרת הרב קוק מסביר לו את היסוד: הבדל בין מצוות קלות לחמורות קיים רק כשכל אחד נוהג כרצונו, אבל כשיש כפייה, כל המצוות נחשבות חמורות, ו"יוכל כל יסוד ההיתר כולו להתבטל". הרב קוק מבקש שלא ייתן מקום לטענה שהפקידות מקימה "אינקביזיציה" נגד הדת (כרך א', אגרת רלז). לרידב"ז הרב קוק מספר שהכפייה נגעה עד נפשו, "וחליתי מרוב עגמת נפש", ושמר פרנק השיב לו בתחילה שהמחמירים אינם עושים זאת מיראת שמים (כרך א', אגרת רלח). הרב קוק גם דוחה את טענת הרידב"ז (ראו בפרשת הרידב"ז והרב קוק - מחלוקת השמיטה באהבה) שהוא מחניף ליק"א: "אנכי מצדי דברתי עם מר פרנק, והזהרתיו שלא יכוף" (כרך א', אגרת רנד; כרך א', אגרת רנה).

גם בשנים הבאות מר פרנק הוא הצינור אל הברון: דרכו שולח הרב קוק מכתב דחוף אל הברון (כרך ב', אגרת תרסה), דרכו ציווה הברון לסדר שהרכבת לפתח תקווה לא תחלל את השבת (כרך ד', אגרת ארסו), ואליו הרב קוק ממליץ על הגביר אליעזר דוד קרופבניצקי מוורשה, "בעל תכנית רחבה לישוב ארץ ישראל" (כרך ד', אגרת אשיט).

האגרות

כרך א', אגרת קנה: לקראת שמיטת תר"ע: האם בייפוי הכוח של מר פרנק יש די כדי לחתום על שטר המכירה, או שצריך הרשאה מיוחדת מהברון ומיק"א בפריז.

"אם בכתב-האמנה המסור ביד כבודו כבר יש די שיוכל כבודו לחתום שטר-המכירה"

כרך א', אגרת ה: אל הרב טודרוס הכהן: על ההרשאה למכירה חתם גם הברון עצמו, נוסף על חתימת מר פרנק.

"חתם ג"כ כבוד הברון שי' בעצמו, חוץ ממה שחתם עלי' מר פרנק"

כרך א', אגרת רלו: הפקידות כופה על האיכרים ביסוד המעלה ובמשמר הירדן לעבוד בשמיטה. הרב קוק מבקש לתת לכל אחד לנהוג כרצונו.

"כי ההיתר הנהוג הוא היתר של דחק"

כרך א', אגרת רלז: ההבדל בין מצוות קלות לחמורות קיים רק כשאין כפייה. אם יכפו לעבוד בשמיטה, ההיתר כולו עלול להתבטל.

"ויוכל כל יסוד ההיתר כולו להתבטל"

כרך א', אגרת רלח: אל הרידב"ז: הרב קוק חלה מעוגמת נפש בגלל הכפייה, ומספר על דבריו עם מר פרנק ועל תשובתו.

"ומיד באתי בדברים עם ה' פרנק"

כרך א', אגרת רנד: אל הרידב"ז: הרב קוק אינו מחניף ליק"א, והרי הזהיר את מר פרנק שלא יכפה.

"אנכי מצדי דברתי עם מר פרנק, והזהרתיו שלא יכוף"

כרך א', אגרת רנה: אל הרידב"ז: הרב קוק הרבה לדבר עם מר פרנק על חומר איסור הכפייה.

"וכבר הרביתי לדבר עם ה' פרנק ע"ד החומר הגדול של איסור הכפי'"

כרך ב', אגרת תרסה: הרב קוק מבקש שמר פרנק יקרא לפני הברון מכתב בעניין דחוף שנדרש לו מקייב, ויודיע את תשובת הברון.

"ומחסד כבודו אבקש לקרא בטובו את המכתב לפני הדרת אדוננו הברון"

כרך ד', אגרת ארסו: אל מר בריל: בפריז ציווה הברון בפני הרב קוק את מר פרנק לכתוב שהרכבת לפתח תקווה לא תיסע בערבי שבתות.

"כבוד הברון צוה בפני להאדון פרנק שיכתב לכבודו"

כרך ד', אגרת אשיט: המלצה על הגביר אליעזר דוד קרופבניצקי מוורשה, שיש לו תוכנית רחבה ליישוב הארץ.

"שהוא בעל תכנית רחבה לישוב ארץ ישראל באופן חקלאי וטכני"

ראו גם

הפרשה: שמיטת תר"ע והיתר המכירה. (לפרשה)

על הברון אדמונד רוטשילד. (לדף האיש)

נוסח האגרות

10 האגרות שבהן נזכר מר פרנק, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם התמצית שלה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קנה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ח אלול תרס"ח - יפו **נמען:** מר פרנק (פקיד יק"א / הברון רוטשילד)

לקראת שנת השמיטה תר"ע הרב קוק שואל אם בייפוי הכוח של מר פרנק יש די כדי לחתום על שטר מכירת הקרקעות לנכרי (היתר המכירה), או שנדרשת הרשאה מיוחדת מהברון וממנהלת יק"א בפריז. בשמיטה הקודמת נתן הברון הרשאה כזו. ההיתר נחוץ גם למסחר בפירות וביין.

עיקרי הדברים

- הכנות לשמיטת תר"ע.
- היתר המכירה והרשאת הברון.
- חשיבות המכירה למסחר.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ח"י[4] אלול תרס"ח[5].

אדון נעלה ומרומם מר פרנק נ"י[6], שלו'[7] וברכת השנים.

אדוני הנעלה,

הנני פונה אל כבודו המרומם במכתבי זה, בשאלה הנוגעת לכללות הישוב באה"ק[8]. אשר ע"כ[9] אקוה שיואל נא הדרתו להשיבני בטובו במוקדם האפשרי ברור דברים.

ידע אדוני, שאחרי עבור השנה הבעל"ט[10] שנת תרס"ט[11], ותחל שנת תרעיי"ן לטובה, תחל אז השנה השביעית, שע"פ[12] דת תוה"ק[13] היא שנת השמיטה, אשר לא מצאו כל גאוני הדורות, אשר באה לפניהם שאלת הישוב, עצה איך להמשיך את עבודת האדמה בלא שום מעצור מצד הדת, כ"א[14] באופן שיעשה שטר מכירה למכור את הקרקע והאילנות, ע"פ[15] תוכן ידוע שמועיל ע"פ הדת, לאינו-יהודי. והנה המכירה הזאת צריכה להיות מאושרת מטעם כבוד הברון או באי-כחו, וכאשר מצד ההלכה צריכים להכין את שטרי המכירה בזמן מוקדם, כי יש ע"ז[16] הצעות רבות שהדין מצריך לעבוד בזה, ע"כ הנני פונה בזה בשאלתי מכבודו, אם בכתב-האמנה המסור ביד כבודו כבר יש די שיוכל כבודו לחתום שטר-המכירה, שיעשה ע"פ הדת, או אולי דרושה על זה הרשאה מיוחדת מכבוד הברון ומהנהגת יק"א[17] מפאריז. בשמיטה העברה באה הרשאת כבוד הברון ראטשילד, והאדון ברוין שהקרקעות הנם על שמו, שניתנה רשות לאדון פאריענטי לעשות את המכירה, ע"כ אבטח שאם יהי'[18] הענין דורש ודאי יעשה כבוד הברון גם כעת את החובה הקדושה הזאת, לתקן את סדרי עבודת הישוב בשנת השמיטה באופן שאינו מנגד אל דת תוה"ק. כי תיקון ענין זה נוגע הוא חוץ לענין הדת גם למצב המעשה והמסחר בפועל, כי זולת זה לא יש היתר על מכירת הפירות והיין וכל יבול הארץ, לבד איסור העבודה. אולי דורש כבודו את בירור הענין יותר, אוכל לברר את הדבר לפניו ע"פ איזה אופן שירצה לפניו בדבור או בכתיבה.

כעת הנני מצפה לתשובתו הנכבדה על שאלתי, אחתום בברכה ורגשי כבוד כבירים,

אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. ח"י - שמונה עשרה (18)
5. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
6. נ"י - נרו יאיר
7. שלו' - שלום
8. באה"ק - בארץ הקודש
9. ע"כ - על כן
10. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
11. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
12. שע"פ - שעל פי
13. תוה"ק - תורתנו הקדושה
14. כ"א - כי אם
15. ע"פ - על פי
16. ע"ז - על זה
17. יק"א - יק"א (חברת ההתיישבות היהודית)
18. יהי' - יהיה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת ר

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ' אייר תרס"ט - יפו **נמען:** הרב טודרוס הכהן, אב בית דין ראש פינה

הרב קוק מסביר שחרישה צריכה שאלת חכם בגלל שאלת הפועלים, כדי שיראו שהרבנים חפצים בבניין הארץ גם בידי פועלים. הרב קוק שמח שהרב יתקן את המכירה בכל מושבות הגליל. הרב קוק רוצה קשר עם כל המושבות לא בשביל כבודו אלא כדי לאחד את הישוב. אין לזלזל בישוב בגלל צעירים שמקלקלים, וסופם לשוב. בעניין סייגים: לפי אבות דרבי נתן, 'טוב עשרה טפחים ועומד ממאה אמה ונופל'.

עיקרי הדברים

- חרישה בשמיטה - שאלת חכם, ושאלת הפועלים.
- איחוד כל המושבות.
- הצעירים המקלקלים סופם לשוב.
- סייג לתורה - 'טוב עשרה טפחים ועומד'.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ' אייר תרס"ט[4].

לכבוד ידידי הרב המאוה"ג[5], אוצר תוי"ר[6], רב פעלים, מו"ה[7] טודרוס הכהן שליט"א[8], ראב"ד[9] דמושבה ראש פינה ומושבותיי ת"ו, שלו'[10] וברכה.

הגיעני מכתבו היקר. ותל"י[11], שאנחנו, היודעים בצער הישוב, מכירים אנו את ערכו לישראל ולאה"ק[12], למרות כל המגרעות הרבות אשר דבקו בו, ועל הכל נאמר וכפר אדמתו עמו, וקדושת אה"ק[13] תטהר ותרומם את כל נשמות עם קדוש, מקטנם ועד גדולם, למהר ישועה בב"א[14].

וע"ד[15] מה שכתבתי, את אשר הוא לדעתי לאמתה של תורה, שחרישה צריכה שאלת חכם. זהו ענין הכרחי, לפי מעמד של שאלת הפועלים שנתעוררה הרבה עכשו יותר מבשנים שעברו. וצריכים כל ישראל לראות, שרבני אה"ק חפצים הם בכל תנאי בנין אה"ק, בין ע"י[16] האכרים עצמם, בין ע"י הפועלים, וכיון שלא יעשה בלא ש"ח, נקוה בעה"י[17] שבפועל לא יהי'[18] צורך לבא למדה זו.

וע"ד מה שכת"ר[19] כותב שלא ישונה מצדי דבר, מכל מה שהוחזק מאז התעסקות תיקון ההיתר, דבר זה אינו צריך לפנים. ומחזיקנא טיבותא מאד לכת"ר[20] על שהוא ג"כ[21] נכנס בעסק הקדוש הזה, שכך היא חובתו. והנה על ההרשאה הנדפסת אצלי חתם ג"כ כבוד הברון שי'[22] בעצמו, חוץ ממה שחתם עלי'[23] מר פרנק. מ"מ[24] הנני מלא רצון שיתקן כת"ר[25] את כל מושבות הגליל, וזכרון-יעקב בכללן, ותבא עליו ברכה.

וידע אהובי, שמה שאני חפץ שתהי'[26] לי שייכות גם במושבות שבגליל, אינו ח"ו[27] מפני כבודי, שאיני חלילה מחומדי כבוד. אבל מאד חפצתי, שיהיו כל המושבות וכל הישוב החדש בכלל מקושר בקשר אחד, וע"י[28] זה נהיה כולנו מקושרים יחד, ונוכל לעשות בעה"י כמה דברים טובים, בין בשביל הרמת

קרן היהדות, לתורה ולאמונה, בכללות הישוב, בין לטובת המצב החומרי של ישובנו הק'[29], שהוא ג"כ קודש לד'. וחלילה לנו שירד ערך הישוב של ארצנו הק', אשר עיני ד' בה, בעינינו מפני שאיזה צעירים מקלקלים את מעשיהם, שגם כל הקלקלה של הצעירים היא רק מפני מהומת הזמן, שאין מי שיאיר את עיניהם, באור תורה ואהבת אמונה וקדושת שם ד' יתי'[30]. ומובטחני שסוף כל סוף יחזרו הכל למוטב, ומכולם יתקדש קדוש ישראל, באמת ובצדקה, ובלצ"ג[31] ולשבי פשע, דוקא המורדים ביעקב, המה ישובו ויזכו להיות בוני חרבות עם ד' ואה"ק[32], ופחדו אל ד' ואל טובו.

ודברי כת"ר בענין סייג לתורה המה נכונים מאד. וכמ' באבות דר"נ, שעל אותה משנה עצמה, של ועשו סייג לתורה, מתחיל בשבח של סייג ומסיים בה"ז[33] שם בגנות של הסייגים היתרים, ואמר שם "טוב עשרה טפחים ועומד ממאה אמה ונופל". ועי' מש"כ[34] בזה במכתבי הנדפסים ע"ד[35] הש"ש היבש לפסח, שהי'[36] לי בזה איזה תגר ומחלוקת לש"ש עם ב"ד[37] של חסידים בירושת"ו[38]. והקב"ה[39] יעזרנו ע"ד כבוד שמו עבור עמו ונחלתו. וביותר צריכים אנו להתחזק להראות לעין כל, שת"ח[40] בכח התורה הנם בונים את ישוב אה"ק, ולא מהרסיו, וזהו קידוש ש"ש העושה יסוד לכל התורה כולה. ואשרי מי שעיניו פקוחות ללכת בדרך ד' בדעה ושכל טוב, וצור ישראל ב"ה יחנינו להיות מגודרי גדר משובבי נתיבות לשבת, דוקא לשבת כרצונו יתי', ולא לתוהו כי לשבת יצרה.

והנני בזה ידי"ע[41] דוש"ת[42] באה"ר[43], חותם בברכה מלונ"ח[44],

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
5. המאוה"ג - המאור הגדול
6. תוי"ר - תורה ויראה
7. מו"ה - מורנו הרב
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. ראב"ד - רבי אברהם בן דוד
10. שלו' - שלום
11. ותל"י - ותודה לא-ל יתברך
12. ולאה"ק - ולארץ הקודש
13. אה"ק - ארץ הקודש
14. בב"א - במהרה בימינו אמן
15. וע"ד - ועל דבר
16. ע"י - על ידי
17. בעה"י - בעזרת השם יתברך
18. יהי' - יהיה
19. שכת"ר - שכבוד תורתו
20. לכת"ר - לכבוד תורתו
21. ג"כ - גם כן
22. שי' - שיחיה

23. עלי׳ – עליה
24. מ״מ – מכל מקום
25. כת״ר – כבוד תורתו
26. שתהי׳ – שתהיה
27. ח״ו – חס ושלום
28. וע״י – ועל ידי
29. הק׳ – הקטן
30. ית׳ – יתברך
31. ובלצ״ג – ובא לציון גואל
32. ואה״ק – וארץ הקודש
33. בה״ז – דורש פענוח
34. מש״כ – מה שכתב
35. ע״ד – על דבר
36. שהי׳ – שהיה
37. ב״ד – בית דין
38. בירושת״ו – בירושלים תבנה ותכונן
39. והקב״ה – והקדוש ברוך הוא
40. שת״ח – שתלמידי חכמים
41. ידי״ע – ידידו עוז
42. דוש״ת – דורש שלומו ותורתו
43. באה״ר – באהבה רבה
44. מלונ״ח – מצפה לנחמת ציון

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רלו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ג מרחשוון תר"ע - יפו **נמען:** מר פרנק (פקיד יק"א)

הפקידות כופה על האיכרים ביסוד המעלה ובמשמר הירדן לעבוד בשמיטה, וזה מעורר משטמה. הרב קוק מבקש לאפשר לכל אחד לנהוג כרצונו: ההיתר הוא היתר של דחק, ומי שאינו עובד משובח. כפייה דתית מערערת את ההיתר כולו.

עיקרי הדברים

- כפיית עבודה בשמיטה בידי הפקידות.
- חופש לכל איכר להקל או להחמיר.
- כפייה מבטלת את ההיתר.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ג מ"ח תר"עין.

אדון רב פעלים וגדל ערך מר פרנק נ"י[4], שלו'[5] וברכה.

אדוני היקר,

הגיעני תלגרם מצפת, שהאדמיניסטרציה מכריחה את האכרים, מיסוד המעלה ומשמר הירדן, שיעבדו את עבודת האדמה בשנה זו, שהיא שנת השמיטה, ובזה מעוררים משטמה רבה בין אחים, ואי-מנוחה בכל הסביבה, וכבר בקשתי מכבוד הדרתו, שיואיל נא בטובו לצות על הפקידים שתחת חסותו, שיניחו לעשות לכל איש כישר בעיניו, ואל נפגע ברגשי הדת של שום יחיד. כי ההיתר הנהוג הוא היתר של דחק, ומי שהוא חפץ שלא לעבוד כלל את האדמה בשביעית הרי זה משובח, וע"י[6] כפיה דתית מתרעע כל הענין של ההיתר, שלא נאמר כי אם על פי האופן ששום יד לא תתערב בזה, כ"א[7] האכרים בעצמם, שכל אחד יתנהג בזה ע"פ[8] נטיית רוחו, מי שירצה יהיה מקל ומי שירצה יהי'[9] מחמיר. ואבקש בזה מאד מאד את אדוני הנעלה, כבוד הדרתו, שימלא את בקשתי. ואם יש צורך לדבר בענין זה בעל פה, לא אטריח את הדרתו לבא אלי, כי-אם יגביל לי הזמן ואבא אליו לברר לפניו את גדל הערך של ענין זה, של הסרת הכפיה בעולם הדת והחיים בארץ ישראל ביחוד. והנני מחכה לתשובתו הנכבדה.

ברגשי כבוד נעלים מאד,

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. נ"י - נרו יאיר
5. שלו' - שלום
6. וע"י - ועל ידי

7. כ"א - כי אם
8. ע"פ - על פי
9. יהי - יהיה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רלז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ד מרחשוון תר"ע - יפו **נמען:** מר פרנק (פקיד יק"א)

הרב קוק מבאר: בשעת הדחק מקילים במצוות 'מדרבנן' כשיש ספק, אבל לא במצוות 'מן התורה'. ההבחנה הזו קיימת רק במצב של חופש. כשיש כפייה, מישראל או מהגויים, כל המצוות נחשבות חמורות, ונלחמים בכופים עד מסירות נפש. לכן ההיתר יתקיים רק אם לא תהיה כפייה. אחרת ייבטל ההיתר כולו, לרעת הישוב. 'אל יתן מקום לומר שהפקידות מייסדת אינקוויזיציה נגד הדת'.

עיקרי הדברים

- מצוות דרבנן ודאורייתא בשעת הדחק.
- בשעת כפייה כל המצוות חמורות.
- ההיתר מותנה בהסרת הכפייה.
- 'אינקוויזיציה נגד הדת'.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ד מרחשון תר"עין.

אדון נעלה ומרומם מאד מר פרנק נ"י[4], שלו'[5] וברכה.

אדוני הנכבד מאד,

אתכבד בזה להודות לו על דבריו היקרים במכתבו הנכבד, ואבקש בזה מהדרת כבודו לשים לב לדברי אלה, שהנני מוכרח להציע לפני כבודו אחד מיסודי דתנו הקדושה, שהוא נוגע לענין שלנו.

מדת התורה כך היא: נמצאו בה מצות חמורות ומצות קלות, שכולן שוות לחובתנו בהן, ואין אנו מחלקים בין קלה לחמורה, רק כשמגיע איזו שעת הדחק ואונס גדול בדרכי החיים, אז חכמי הדת משימים את לבם לברר את הענין. אם הנושא הוא לדעתם מהמצות החמורות, שנקראות "מן התורה", אינן נדחות מפני ההכרח של המצב, אפילו כשיש איזה ספק על החיוב שלהן. כי מדת הדת היא שלא להקל ראש בה, כ"א[6] לדון את עניניה בזהירות גדולה וכבד ראש. אבל אם המצוה ההיא שדנים עליה היא מהדברים שהם בכלל המצות הקלות, שהן נקראות "מדרבנן", אז כשיש איזה מקום לתן ספק בחיובן סומכים בעת הדחק ומקילים. ומובן הדבר שחכמת הדת, כמו כל חכמה מדעית, נותנת מקום לחילוקי דעות, וישנם דברים שלדעת אחדים מחכמי הדת הם מהחמורות, שאינן נדחין מפני הכרח גם כשיש מקום לספק בחיוב שלהם, ולאחדים מהם יהיו לדעתם הדברים ההם מכלל הקלות, שבמקום של הכרח ודחק מקילים בהם כשיש בזה איזה צד של ספק.

אבל זה הוא כלל גדול, שבמה דברים אמורים, שיש חילוק בין מצות קלות לחמורות, דוקא במצב המנוחה והחופש, דהיינו כשמניחים את כל יחיד לעשות כנטיית לבו, והיחידים או הרבים שמצטרפים מהם באים ושואלים את דעת חכמי הדת איך להתנהג. אבל כשיש כח כופה ומכריח, בין שיהיה

מישראל, או מאומות העולם, אז אין שום הבדל בין קלות לחמורות, וכל המצות כולן יש להן בנוגע לזה דין של חמורות. וההיסתוריה שלנו מלאה מעובדות כאלה, שבשעה שהיו חפצים לכוף את ישראל לעבור אפילו על דבר קטן מהדת עמדו כנגד הכופים בכל כח, ויש שהגיעו הדברים גם למסירת נפש.

מזה ידע הדרת כבודו, שאי אפשר כלל שתפתר שאלת השמיטה בארץ ישראל, רק אם מצד הכחות העומדים מחוץ לחוג הדת, לא יהיה על זה שום כפיה והכרח, אשר אז הנני מסכים עם אותם החכמים, שהכניסו מצוה זו בכלל המצות הקלות, כלומר שהיא "מדרבנן", בזמן הזה, ושיש עם זה איזה צד של ספק בחיוב שלה, שעל כן ראוי להקל בה ע"י[7] הפורמליה של המכירה. אבל אם מצד איזה כח שיהיה יבא ענין של כפיה, לכוף גם את הרוצים לקיים את המצוה מפני נטיית רוחם, או מצד שהם מאמינים יותר לאותם החכמים שסוברים שהיא מהחמורות, שאלה לא יוכלו למלא את חפצם, אז באמת יצא הדבר מכלל הקלות, ויהיה נחשב בכלל החמורות, ויוכל כל יסוד ההיתר כולו להתבטל, מה שהיא צרה גדולה לכללות הישוב, וממש נגד הפרינציפים הנעלים של אגודת יק"א[8] והפקידות הנכבדה, החפצות בשכלול הישוב והתפתחותו.

ועתה אדוני, עלי להשיב דבר ע"פ[9] הדת להאכרים השואלים אותי, ופתרון השאלה תלוי רק בהסרת הכפיה מצד כבוד הדרתו, שאז אולי רק יחידים בעלי חסידות יחמירו על עצמם, שלא לסמוך על ההיתר, וכלל האכרים יעשו עבודתם במנוחה ע"פ תנאי ההיתר, ואם תעמוד הכפיה על כל יחיד, נגד הדעות הליבירליות, שכל בעל נפש ישרה הוא מעריצן, אז כל עמלנו לסדר את ההיתר הלא עולה הוא בתהו. וכאשר ידעתי את הדרת כבודו לבעל נפש עדינה, היודע לכבד את הקודש, ואיש אשר רוח בו להביט במבט אוביקטיבי על החיים גם מחוץ לחוג פעולתו הנכבדה, על כן אבקשו: ישים נא כבוד לשם ד' אלהי ישראל ותורתו, ואל יתן מקום למערערים לומר "שהפקידות מיסדת אינקביזיציה נ ג ד הדת", שהיא סולדת את כל אוהב צדק ומשרים לא פחות מאותה שהיא בעדה.

הנני חותם בבקשה גדולה ונמרצה למלאות בקשתי, למען עתידות עמנו וארצנו הקדושה ולמען כבוד האגודה הנכבדה הפועלת רב טוב לבית ישראל. ולתשובת כבוד הדרת אדוני אחכה בכליון עינים במוקדם האפשרי, בכתב או בעל פה, כפי אשר יחליט הדרת כבודו בחכמת לבבו ועדינות רוחו הנעלה.

ברגשי כבוד נעלים מאד,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל,

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. נ"י - נרו יאיר
5. שלו' - שלום
6. כ"א - כי אם
7. ע"י - על ידי
8. יק"א - יק"א (חברת ההתיישבות היהודית)
9. ע"פ - על פי

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רלח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ז מרחשוון תר"ע - יפו **נמען:** הגאון ר' יעקב דוד ווילובסקי (הרידב"ז)

הרב קוק חלה מעוגמת נפש בגלל כפיית הפקידות. הרב קוק כתב למר פרנק שאם יכפו, יהיה זה כשעת גזירה, ואפילו על 'ערקתא דמסאנא' ייהרג ואל יעבור. פרנק השיב שיק"א משלמת את המעשר באופן כללי, שאם הרבנים יאסרו ישקיעו בקנדה ולא בארץ, ושהערבים יחזיקו בקרקעות. לבסוף הסכים שהדבר יהיה לרצון האיכרים, ובתנאי שהרבנים לא ירעישו. הרב קוק מתלבט, ומתפלא על שהרידב"ז מזלזל בו.

עיקרי הדברים

- כפיית הפקידות - 'שעת גזירה'.
- טענות יק"א: קנדה, מעשר, חזקת ערבים.
- פשרה: לרצון האיכרים.
- צער על זלזול הרידב"ז.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ז מ"ח תר"עין.

שלו[4] וברכה לכ[5] ידי"נ[6] הרב הגאון האמיתי כו[7] כו' מו"ה[8] יעקב דוד שליט"א[9].

אחדשה"ט[10] באה"ר[11].

התלגרם והמכתב של כ"ג[12] שי[13] באו לידי. ולא אוכל לתאר לפניו גודל צערי על ענין הכפי' של האדמיניסטראציאן. אע"פ[14] שאנו מחולקין בדעה בעיקר הוראה זו, שלדעתי אין ראוי להרעיש באיסור, כ"א[15] לראות דרכי תמיכה ולפייס בדרך נועם ושלו[16] לכל מי שנתן ד' רוח טהרה בלבבו שישבת, שיקבל את התמיכה כדי הכרחו. אבל הענין של הכפי' נגע ממש עד נפשי, וחליתי מרוב עגמת נפש, ל"ע[17]. ומיד באתי בדברים עם ה' פרנק, בתחילה במכתב, שבארתי לו כמה רע ומר הוא הדבר לכוף את אחב"י[18], הרוצים ללכת בדרך התורה בתמימות, להעבירם ע"ז[19], והוא השיב לי, כי המחמירים על עצמם אין זה מצד יראת שמים אלא מצד עצלות, ועוד דברים כאלה שאינם מעלים ולא מורידים. חזרתי וכתבתי לו, שידע שכל יסוד ההיתר של ההפקעה, שבו משתמשין רוב בעלי הישוב, בנוי הוא רק כשלא תהי[20] כפי' ע"ז, אבל אם יכופו לעבור אז נקח את הענין כמין שעת הגזירה ח"ו[21], ואפילו אם אחרי כל הקולות יהי[22] הענין לא גרע מ"ערקתא דמסאנא", שנודיע בגלוי שצריך לעמוד ע"ז במסירת נפש. מיד בא אלי ביום המחר לשליחות המכתב, בצער גדול מאד מהענין, והשיח לפני דאגתו, שיק"א[23] משלמת את העשור בדרך כללי, ואם ישבתו השובתים לא יגורע מזה מהעשור מאומה, א"כ[24] יש כאן באמת ענין "ארנונא" (וזו הגמרא יודע הוא היטב). ועוד יותר אמר לי, שעכשיו יק"א[25] מכינה עצמה לקנות נחלאות מרובות באה"ק[26], ולעשות ישוב גדול, ואם נחליט שאין צד היתר לעבודה, ע"י[27] שום הפקעה, אז מוכרח הוא להשיב שישקיעו את כספם במדינה קנדה, ויחדלו מא"י[28]

גם זאת אמר, שהערבים יחזיקו בקרקעות במשך השמיטה ע"י המרעה ויהי'[29] צורך להשפט עמהם על חזקתם, ועוד כאלה. אבל כל אלה לא עמדו לו שאקבל ממנו, כי סוף כל סוף אי אפשר לנו לעשות כפי, אפי'[30] על מי שרוצה לעשות מדת חסידות, שלא להניחו, וק"ו[31] מי שרוצה לקיים מצוה גדולה וקדושה זו כפשוטה. אז השיב לי, שהדבר מוכרח להיות מונח לרצונם של האכרים, ולא תעשה משום רב שום השתדלות ע"ז, רק שאם יבאו איזה אכרים לשאול אז ישיב להם כ"א לפי דעתו, המתירים להיתר, ע"פ[32] תנאי ההיתר הנהוגים, והאוסרים לאיסור, ואז תשקוט ג"כ[33] יק"א, אבל אם יעישו הרבנים, ויכופו באיומים לחזק את האיסור, שאז רואה הוא בזה היזק גדול להישוב, יהי' מוכרח לעמוד על דעתו. ועל דבריו הללו לא יכולתי להעבירו.

ע"כ[34] עלינו לטכס עצה איך להתנהג בענין הנכבד הזה. כי שני הצדדים המה קשים מאד, שאם ח"ו תפרסם יק"א שהיתה חפצה לנחל את ישראל באה"ק, אלא מפני חומרת הרבנים בשביעית נגד המתירים הם פונים לקנדה, ועוזבים את אה"ק[35], יצמח מזה ח"ו הרס גדול לכל עניני תוה"ק[36], ד' ירחם. ושומר עם קדשו יתי"ש[37] יראנו הדרך הטובה ללכת בה ברחמיו, ולא נבוש ולא נכלם לעולם ועד.

וע"ד[38] מה שמזלזלים אותי, ת"ל[39] אני שמח בזה, כי בוחן לבבות ב"ה יודע כונתי לשמו הגדול והקדוש יתי'[40], בכל פרשת הענין, ושברון לבי ודכאות נפשי גלויים לפניו יתי"ש, וי"את דכא ושפל רוח" כתיב. אך שמעתי שכ"ג מזכה הוא לי בזה שלא בפני, ועל זה אני מתפלא, על ידיד נאמן כמוהו, שלבי כ"כ[41] גלוי לפניו, איך יבא לידי מדה זו.

וצור ישראל ב"ה, מקור החסד, החיים והשלו'[42], ימהר ויחיש לגאלנו, ויופיע אורו וישעו על עמו ונחלתו במהרה בימינו בקרוב. והי'[43] ז"ש[44] וברכה, כנה"ר[45] ונפש ידי"ע[46] קשור באהבת נפשו כה"י[47], המצפה לתשועת ד',

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. שלו' - שלום
5. לכ' - לכבוד
6. ידי"נ - ידיד נפשי
7. כו' - וכולי (וכן הלאה)
8. מו"ה - מורנו הרב
9. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
11. באה"ר - באהבה רבה
12. כ"ג - כבוד גאונו
13. שי' - שיחיה
14. אע"פ - אף על פי
15. כ"א - כי אם
16. ושלו' - ושלום

17. ל"ע - לא עלינו
18. אחב"י - אחינו בני ישראל
19. ע"ז - על זה
20. תהי' - תהיה
21. ח"ו - חס ושלום
22. יהי' - יהיה
23. שיק"א - ש + יק"א: יק"א (חברת ההתיישבות היהודית)
24. א"כ - אם כן
25. יק"א - יק"א (חברת ההתיישבות היהודית)
26. באה"ק - בארץ הקודש
27. ע"י - על ידי
28. מא"י - מארץ ישראל
29. ויהי' - ויהיה
30. אפי' - אפילו
31. וק"ו - וקל וחומר
32. ע"פ - על פי
33. ג"כ - גם כן
34. ע"כ - על כן
35. אה"ק - ארץ הקודש
36. תוה"ק - תורתנו הקדושה
37. ית"ש - יתברך שמו
38. וע"ד - ועל דבר
39. ת"ל - תודה לא-ל
40. ית' - יתברך
41. כ"כ - כל כך
42. והשלו' - והשלום
43. והי' - והיה
44. ז"ש - זה שלום
45. כנה"ר - כנפשו הרמה
46. ידי"ע - ידידו עוז
47. כה"י - כנפשו היפה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רנד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י' טבת תר"ע - יפו **נמען:** הגאון ר' יעקב דוד ווילובסקי (הרידב"ז)

תגובה למכתב פוגע של הרידב"ז. הרב קוק מכחיש כל חנופה ליק"א: הרי הזהיר את פרנק שלא יכפה. שדות שאינם של יק"א ממילא אינם בכלל המכירה. הקשר האמיץ ביניהם לא יתבטל גם בגלל הקפידה.

עיקרי הדברים

- דחיית האשמת חנופה ליק"א.
- שדות שאינם בכלל המכירה.
- קשר הידידות נשמר.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י' טבת תר"עין.

לכבוד ידידי הרב הגאון שליט"א[4]

כעת קבלתי מכתבו, ואיני יודע למה יצערני ככה. הקב"ה[5] יודע כונתי הרצוי' לשמו ית'[6] ואם כ"ת[7] רוצה לרדוף אותי יעשה כחפצו, ואקוה כי השי"ת[8] לא יתן למוט רגלי.

וע"ד[9] השדות, אם אינם שייכים ליק"א[10] הלא אינם בכלל המכירה, א"כ[11] ממילא אינם נכנסים בההיתר כלל, ואיזה צורך יש לבטל היתר שלא הי'[12] מעולם. ושריא לי' מרי' לכ"ת[13], שאומר עלי שאני מחניף ליק"א. תל"י[14] ד' הוא יודע וישראל הוא ידע אמתת לבבי ובור כפי, וחלילה לי להחניף לשום אדם, ולעבור ע"י[15] דברי חונף אפי'[16] על קיצו של יוד מדקדוק קל של דברי סופרים.

אנכי מצדי דברתי עם מר פרנק, והזהרתיו שלא יכוף, וגם כתבתי לו מכתב בביאור גדול ע"ז[17], ומה אעשה עוד.

והנני בזה ידידו עז קשור באהבתו, שגם הקפידא לא תוכל לבטל את הקשר האמיץ בכל לו"נ[18], המצפה לדבר ישועה ורחמים ושלו'[19] על עם ד' ונחלתו,

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
5. הקב"ה - הקדוש ברוך הוא
6. ית' - יתברך
7. כ"ת - כבוד תורתו
8. השי"ת - השם יתברך
9. וע"ד - ועל דבר
10. ליק"א - ל + יק"א: יק"א (חברת ההתיישבות היהודית)

11. א"כ - אם כן
12. הי' - היה
13. לכ"ת - לכבוד תורתו
14. תל"י - תודה לא-ל יתברך
15. ע"י - על ידי
16. אפי' - אפילו
17. ע"ז - על זה
18. לו"נ - לב ונפש
19. ושלו' - ושלום

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רנה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י' טבת תר"ע - יפו **נמען:** הגאון ר' יעקב דוד ווילובסקי (הרידב"ז)

הרב קוק נכנס לעניין השמיטה בעל כורחו, כדי שהמושבות הסמוכות לא יהיו מופקרות. על המושבות הרחוקות לא חיווה דעה, ובכל זאת תולים בו. לבו כואב על המצווה, אבל לא יוכל להימנע מלעמוד לימין המוכרחים להשתמש בהיתר. אינו מקבל טובה מיק"א ואינו מחניף. הרב קוק שולח את 'שבת הארץ'.

עיקרי הדברים

- הכניסה לעניין השמיטה שלא בטובתו.
- צער על המצווה ותמיכה במוכרחים.
- דחיית החנופה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י' טבת תר"עין.

לכ' ידי"נ[4][5] הרב הגאון האמתי פה"ד[6] כו'[7] מוהר"י[8] דוד רידב"ז[9] שליט"א[10], שלו'[11] וברכה באה"ר[12].

יקרתו דמר כ"ג[13] שי'[14] הגיעתני. ובכלל אינני יודע מה אשיב להדר"ג[15], מאת ד' היתה זאת, שנכנסתי בכלל הענין שלא בטובתי. כל כונתי היתה רק להעמיד את הענין המוכרח במושבות הסמוכות, שלא יהי'[16] מופקר לגמרי, ודרך אגב גליתי את הנראה לע"ד[17], לדורשים אותי, שהיא באמת נוטה ע"פ[18] יסוד ההלכה לדעת המתירים, ע"י[19] הפקעת המכירה, בשעה"ד[20] הנורא דנ"ד. אבל על המושבות הרחוקות מעולם לא עלתה על דעתי לחוות דעה, ומה אעשה אם הם תולים בי. וכבר הרביתי לדבר עם ה' פרנק ע"ד[21] החומר הגדול של איסור הכפי', וכבר הודעתי להדר"ג ידי"נ מר שי' את תשובתו. ויאמין כ"ג, רב חביבי שי', שלבי כלבו דואב וכואב מאין הפוגות על יקרת המצוה הגדולה. ומ"מ[22] לא אוכל להמנע מלעמד לימין אחינו, המוכרחים להתנהג בדרך ההפקעה, מאהבת עם קדוש ואהבת אה"ק[23] ת"ו התקועה תל"י[24] בלבבי. ירגיע נא הדר"ג[25] אהובי את רוחו הטהור, הלא אנחנו עושים כולנו כמה דאפשר וכונתנו היא ב"ה לש"ש. וחלילה, חלילה לי להחניף את יק"א[26]. ת"ל[27] אינני מקבל מהם טובה, ובכלל ב"ה אני רחוק מאד מחנופה.

מפני ריבוי הטרדות, ורב עגמ"נ[28] ל"ע[29], הנני מוכרח לקצר, ועוד חל"מ[30] בעה"י[31]. והי'[32] ז"ש[33] כנפשו הטהורה ונפש ידי"ע[34] קשור באהנ"פ[35] ודוש"ת[36] באה"ר,

הק' אברהם יצחק ה"ק

הנני שולח בזה לכ"ג את הס' "שבת הארץ", יקבלהו נא באהבה, ויתקלס עילאה ב"ה מינן, כי נראה לכל שכימי עולם מתקיים בנו והאמת והשלו'[37] אהבו.

ידי"ע הנ"ל[38]

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. לכ' - לכבוד
5. ידי"נ - ידיד נפשי
6. פה"ד - פאר הדור
7. כו' - וכולי (וכן הלאה)
8. מוהר"י - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
9. רידב"ז - רבי יעקב דוד בן זאב
10. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
11. שלו' - שלום
12. באה"ר - באהבה רבה
13. כ"ג - כבוד גאונו
14. שי' - שיחיה
15. להדר"ג - להדרת גאונו
16. יהי' - יהיה
17. לע"ד - לעניות דעתי
18. ע"פ - על פי
19. ע"י - על ידי
20. בשעה"ד - בשעת הדחק
21. ע"ד - על דבר
22. ומ"מ - ומכל מקום
23. אה"ק - ארץ הקודש
24. תל"י - תודה לא-ל יתברך
25. הדר"ג - הדרת גאונו
26. יק"א - יק"א (חברת ההתיישבות היהודית)
27. ת"ל - תודה לא-ל
28. עגמ"נ - עגמת נפש
29. ל"ע - לא עלינו
30. חל"מ - חזון למועד
31. בעה"י - בעזרת השם יתברך
32. והי' - והיה
33. ז"ש - זה שלום
34. ידי"ע - ידידו עוז
35. באהנ"פ - באהבת נפש
36. ודוש"ת - ודורש שלומו ותורתו
37. והשלו' - והשלום
38. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרסה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ז שבט תרע"ד - יפו **נמען:** מר פרנק, ראש פקידות יק"א

הרב קוק מצרף את המכתב לברון על ביליס, ומבקש לקרוא אותו לפניו ולהודיע את תשובתו.

עיקרי הדברים

- העברת מכתב לברון.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ז שבט תרע"ד[4]

אדון יקר ומרומם מר פרנק, ראש פקידות יק"א[5], שלו'[6].

אדוני הנעלה,

הנני רוצף בזה מכתב להדרת כבוד הברון שיחיה, בענין הנחוץ והכללי, אשר נדרשתי מעיר קיוב, ע"פ[7] טלגרמה, למסור להוד כבוד הברון. ומחסד כבודו אבקש לקרא בטובו את המכתב לפני הדרת אדוננו הברון, ולהודיעני בחסדו את התשובה של כבוד הברון, יאריך ד' ימיו ושנותיו.

בתודה למפרע, הנני חותם ברגשי כבוד נעלים,

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ד - השנה תרע"ד (1913/1914)
5. יק"א - יק"א (חברת ההתיישבות היהודית)
6. שלו' - שלום
7. ע"פ - על פי

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת ארסו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט' טבת תרפ"ה - ירושלים **נמען:** מר בריל, פקיד יק"א ביפו

בפריז ביקש מהברון שהרכבת מראש העין לפתח תקוה לא תיסע בימי שישי בחורף (ספטמבר עד אפריל), כדי שלא תחלל שבת; הברון ציווה על מר פרנק לכתוב לו. הרב קוק מבקש לבצע זאת, כרצון המושבה.

עיקרי הדברים

- רכבת פתח תקוה בערב שבת.
- הוראת הברון.

נוסח האגרת

ב"ה[1]. ירושלם ט' טבת תרפ"ה[2]

אדון נעלה מר בריל, פקיד יק"א[3] באי"י[4], יפו. בהיותי בפריז, אצל מעלת כבוד הברון שיחי'[5], הצעתי לפניו את דרישת הקהל באי"י שהרכבת ההולכת מראש על עין לפ"ת[6], תשבת בחדשי ספטמבר והלאה, עד אפריל, ביום ו' ערב שבת קודש, כדי להמנע מחלול שבת, הנמשך איזה שעות אחר שקיעת החמה בערבי שבתות בחדשים ההם. כבוד הברון צוה בפני להאדון פרנק שיכתב לכבודו, שיסדר את הדבר, להפסיק את מהלך הרכבת הנ"ל[7], באופן שלא יהיה חלול שבת בחדשים הנ"ל.

אקוה שכבר הגיע לכבודו מכתבו של מר פרנק ויטיב נא להוציא מן הכח אל הפועל את המפעל הזה, שהוא ג"כ[8] רצון המושבה פתח תקוה, כפי מכתבם ע"י[9] ועד המועצה, בתקותי שיסודר הדבר כראוי הנני חותם בברכה ורגשי כבוד

אברהם יצחק ה"ק

אחכה לתשובתו היקרה במוקדם, הנ"ל

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרפ"ה - השנה תרפ"ה (1924/1925)
3. יק"א - יק"א (חברת ההתיישבות היהודית)
4. באי"י - בארץ ישראל
5. שיחי' - שיחיו
6. לפ"ת - לפתח תקוה
7. הנ"ל - הנזכר לעיל
8. ג"כ - גם כן
9. ע"י - על ידי

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אשיט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ה' ניסן תרפ"ה **נמען:** מר פרנק, ראש פקידי יק"א

המלצה על הגביר אליעזר דוד קרופבניצקי מוורשה, בעל תוכנית ליישוב הארץ באופן חקלאי וטכני, ובקשה לייעץ לו.

עיקרי הדברים

- המלצה על קרופבניצקי.

נוסח האגרת

ה' ניסן ה'

ידידי הנעלה אדון פרנק וראש פקידי יק"א[1] באי"י[2] וסוריא א"נ[3] הנני מציע בזה לכבודו את האיש הנכבד מאד הגביר מר אליעזר דוד קרופבניצקי מווארשא, שהוא בעל תכנית רחבה לישוב ארץ ישראל באופן חקלאי וטכני. בטוח אני שכבודו ישמח לדבר עם איש מצוין ובעל מעשה שכמותו, וגם כבוד הברון הנדיב שיחי'[4] ישמח מאד לראות אנשים בעלי רכוש ובעלי נסיון הבאים להגדיל את הישוב בכחותיהם העצמיים. אבקש את כבודו לנהל את האדון הנ"ל[5] בעצתו המחוכמה באשר ידרש ממנו.

ברגשי כבוד נעלים

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. יק"א - יק"א (חברת ההתיישבות היהודית)
2. באי"י - בארץ ישראל
3. א"נ - אדון נכבד (בפתיחת מכתב); בהלכה: אינו נאכל
4. שיחי' - שיחיו
5. הנ"ל - הנזכר לעיל